

Töprengések Bene Zoltán két regényéről

Hegedűs Imre János
(1941, Székelyhidegkút)
író, irodalomtörténész,
Budapesten él

Bene Zoltán: *Mandola története*, Irodalmi Jelen Könyvek, Budapest, 2021. Bene Zoltán: *Sarki fény*, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2021.

Jó elődeink egykoron nem húzták takarékláng-ra az eufória lámpását: „Uraim, le a kalapokkal!” – írta Szontágh Gusztáv az *Abafiról*, Báró Jósika Miklós regényéről. Józan korunk nem viselné el ezt a harsogást, ezért Bene Zoltán prózames-terünkről a szakirodalom szavaival jelentjük ki: napjaink emblematikus írója.

Pompás parabola, hirtelen fölívelő pálya az övé, amelynek magasságából belátja a múlt szakadékait, véres drámáit (*Isten, ítélet*), és tökéletes biztonsággal tájékozódik jelenkorunk szövevényeiben, gubancaiban. Jelen esetben két kisregény megközelítésére vállalkozik a recenzor, azzal az elhatározással, hogy az empátia nem fogja tompítani a hűvös, az elfogulatlan kritika életét.

Bonyolódjunk először a közelmúltat és a jelenkort boncoló, azt pásztázó munkájának semmiképpen sem egyszerű, semmiképpen sem könnyen átlátható világába.

A *Mandola története* című kötetben Krúdy Gyula és Bólya Péter munkáiból választott két szemelvényt, ezt szánta bójának (!), hogy tudjunk eligazodni P. mester gízgazos, kanyargó ösvényein. Ez a P. – mármint a főszereplő – nem azonos azzal a titokzatos krónikaíróval, akit

Anonymusnak keresztelt el az utókor: az ő be-tűneve a Molnár-féle Papuskából jön, igaz, rejtélyességben ő sem szenved hiányt.

Sokat utazik, szinte állandóan úton van, máskor kávéházakban, kocsmákban ücsörög, mégis a várakozás bajnoka, a várakozás „kitölti létezésének minden pillanatát”. (Azt hinné az Olvasó, Beckett *Godot-ra várva* híres drámájával kimerült a téma, de hát nem!) Itt már föl-kaphatjuk a fejünket: nem az idő, hanem a lét minden pillanatát tölti ki a várakozás, és ez nagy különbség. Ezennel áteveztünk a filozófia vizeire. Bene Zoltán az analitikus filozófia atyamesterét, David Lewist citálja, s cím szerint említi egyik fontos munkáját: *On the Plurality of Worlds*.

Számtalan axiómát neveznek a filozófia alap-kérdésének. Bene Zoltán regényében csontig hatol a bonckés: Milyen a világ? Kik alkotják a világot? Azonos-e a rész az egészszel? Csak ez a mi világunk létezik, vagy vannak más világok is? David Lewist idézi: „Aktuális világunk csu-pán egy a sok közül”.

Hogy konkrét példaanyag is legyen a kezében, Bene a fizika, a fénytán ismeretanyagát is felhasználja. Egerben látta a főszereplő (vagyis

a szerző!) a lyukkamerát (camera obscura), amelyben megjelenik a város panorámája. Végtelenül egyszerű a készülék, „semmi elektronika, semmi informatika, semmi ultramodern technológia”, kínálja magát a gondolat: létezhetne olyan világ is, amelyben nincs elektromosság. (A téma mélyre fészkelte magát Bene Zoltán gondolatrendszerében: döbbenetes vízió az *Áramszünet* című regénye, amely rádióban is elhangzott – egy világméretű katasztrófát képzel el, amelyet nem az atomfegyverek, hanem a napkitörések idéznek elő, megsemmisül a földön minden áramforrás, minden elektromos készülék.) De szerzőnk nem szakmunkát ír, hanem regényt. Mégpedig vérbő regényt. Hagyományos értelemben történnie kell valami rendkívülinek a regényben, így itt is megeshet az a nem mindennapi eset, hogy eltűnik P. barátja, Mandola. Csupa rejtély lengi körül, látták közben jönni-menni, de valahogy nyoma veszett. A rendőrség kihallgatta a hozzátartozókat, az eredmény nulla. És itt lesz jelentősége a camera obscurának. Azt a világot ismerjük meg, amelyet elhagyott, vagy amelynek hátat fordított a lány.

Van irodalmunknak egy mellékösvénye, ezen jön-megy, köt különbékét vagy éppen rostokol Kakukk Marci, Pizskos Fred, a kapitány, Felméri Kálmán, Szindbád és még sokan mások: félrejárók, esendők, törékenyek, perifériára sodródott, öntörvényű alakok. Milyen ezeknek az embereknek a (magán)élete a kilencvenes években? Bene Zoltán nem moralizál, de érződik minden során: szenved az ijesztő romlás miatt. A házasságok felbomlanak, P. gyermekkori barátja feleségével, Sztellával szeretkeznek, százezer forintot fizet Gábornak, hogy az leüsse kezéről Évát (így szabadul), apák zaklatják kiskorú leányukat, házastársak verekednek vadul gyermekeik szeme láttára...

Nem a szerző kérdez. Az Olvasó kérdezi: ezt hozta az új világ a kilencvenes években? A szabadságot összetévesztik az emberek a szabadsággal? Az erotikát a feslettséggel?

Smindehhez társul egy olyan obszcén, olyan vulgáris nyelvezet, amely mostanig nem tűrte a nyomdafestéket. És semmivel sem verőfényesebb, derűsebb az ország gazdasági élete, szociális állapota: a privatizációval kifosztják az országot, 1995 „beköszöntével a végleges kiábrándulás érkezett el Magyarországra”.

Itt említjük meg a Bene Zoltán más munkáira is jellemző vonást: szövi a regény fonalát, és közben-közben különös cirádákat (foltokat?), konkrétumokat iktat be, amelyeknek – látszólag – nincs köze a kitalált eseménysorhoz. Itt például a Bokros-csomag, Torgyán József tündöklése és bukása... Izgalmas tünet, nagyszerű stílusújítás.

De térjünk vissza a fősodrát jelentő Mandola-történethez! P. felidézi az együtt töltött boldog heteket, hónapokat. Paranoiás rögeszmék kínozzák, hallucinál, rémeket lát, víziói támadnak, furcsa, egyszavas levelet kap, fantomképek jelennek meg ébrenlétében és álmában, Mandola hiánya tölti be a külső és belső teret.

A regény cselekményének megoldása izgalmas krimi. Ragyogó, idegfeszítő események sorakoznak, amelyek összefüggően nem mesélhetők el ebben a jegyzetben, ártana a könyvárusítás ázsiójának. Van összetévesztett személy, vadkanagyaras lány, aligátorteknős, emberablás, pincebörtön, randi drog, lakáskód fölfejtése, kanapéra kötözött lány, külföld és öngyilkosság.

„Az író az, aki mindent elrendez” – olvassuk a 72. oldalon. Ez történt. Így történt. Bene Zoltán körültekintően körülpillantva, hatalmas tudását kamatoztatva elégíti ki az Olvasó igényeit. Meditálva, magunkba süppedve, de felajzottan tesszük le a könyvet.

*

Bene Zoltán *Sarki fény* című kötetével könnyebb a dolgunk, mert az előző értékelésben elhangzottak a Bene-életműre vonatkozó, általános észrevételek.

Ha lexikont ütünk fel, megtudjuk, hogy 1872-ben az Osztrák–Magyar Monarchia vezetői expedíciót menesztettek az északi sark irányába, Julius von Payr főhadnagy vezetésével. Velük tart az egyetlen magyar személy, a hajóorvos, Dr. Kepes Gyula. Százkilencvenegy szigetet fedeznek fel, s azokat az uralkodó iránti tiszteletből Ferenc József-földnek nevezik el.

Ez a földrajzi esemény szolgáltatott ürügyet Bene Zoltánnak regénye megírására.

Súlyos tömböket görget. A főszereplő, Szelevényi úr, aki egyes szám első személyben mesél (én-regény), a szigeteken létesített Zichy-telepen didereg, borong, elmélkedik, tölti kényszer-száműzetésének éveit, és olvassa apjának különös naplóját. (Egész Európa történetét érintő, alternatív elméletek foglalata a napló!) De ez csak ürügy, lényeg az elmélkedés, a visszaemlékezés, a lélekboncolás, az élet értelmének keresése.

Annyiban rokon a főntebb elemzett regénnyel, hogy itt is alternatívák kontúrjai tűnnek fel.

Hányféle formája van a létezésnek!

Az alternatívák teremtésének legalkalmasabb formája a visszaemlékezés. A narrátor, aki elmeséli az eseményeket, otthoni, kisvárosi, szegedi évei után sóhajt (Bene kedves városa az!), Adyt, József Attilát, Juhász Gyulát olvas, kedves nőszemélyek (Ági, Kinga, Anna, Orsi) testének sziluettjei rémlenek föl képzeletében, heves szeretkezések kezdeményezője (vagy elszenvető alanya!) volt ő egykoron, ezáltal föl száll az action a zord, csak a sarki fény által megvilágított szigetekről a kényszerűségből elhagyott haza magasságába. És a lélek mezeire!

Mert ez a Bene-írásművészet jellemző vonása. Fizikai, földrajzi konkrétumokból indul ki, azokra alapoz, és fölemelkedik (vagy eltér?)

a személy lelkivilágának vizsgálatára, a kiismerhetetlen rejtélyek utáni nyomozásra. A magatartásformák fontosabbak számára, mint a díszes templomok, égre mutató sziklák, a pompás paloták. Mennyire problematikus lény az ember – mondja ki számtalan formában. „Az őszinteség néha a gyávák és gyengék menedéke” – írja. Mindannyiunk érzékeny pontjára lép egy ilyen kijelentéssel!

Nincsenek véglegesen kiforrott normák, nincsenek márványba vésett verdiktek a psziché birodalmában, alternatívák nemcsak a történelmi korszakok zajlásában alakulnak ki, jelen vannak egyetlenegy személy lelki mocorgásai-ban is. A sarki fény, az aurora borealis játszik velünk: csalóka játék ez, fölillantja a szépet és a borzalmast, néha a szabályos sziluett alakot ölt, máskor diffúz káosz-ként kavargog. Vigyázni kell! A tájékozódás nem könnyű. Könnyen eltévedhetünk, akárcsak Kafka hőse, Joseph K. *A kastély* regényben – írja Bene Zoltán.

Miért? Nincs végleges válasz, mert: „Az emberi lélek bonyolult műszer, fogalmam sincs róla, hogyan működik”.

A regény utolsó lapjain különös világtörténelmet olvashatunk: az apa „alternatív világmagyarázatát”, és annak az ellenkezőjét. A történelemtudomány szakavatott művelője itt a szerző. Zubog, dübörög például a Rákóczi-féle szabadságharc jó néhány híres jelenete.

Jókai óta tudjuk, a szépirodalom nemcsak művészet: tudomány is az.

Ezt műveli Bene Zoltán. Impozáns ismeretanyagát halmozza, rendszerezi (néha gyömöszöli!) regényeibe. Nemes veretű, 21. századi, patinás prózát teremt.

Hegedűs Imre János